

El salvament de l'arxiu parroquial de Vallfogona de Riucorb i el seu trasllat a Reus (1936-1937)

Josep M. Grau Pujol-Roser Puig Tàrrrech

Paraules clau: Vallfogona de Riucorb, arxius, guerra civil, inventaris.

Entre les diverses guerres que han sofert la Baixa Segarra i la Conca de Barberà, la que més impacte ha tingut sobre el patrimoni documental –especialment el de les parròquies– ha estat la guerra civil espanyola (1936-1939). En el primer territori, la crema dels arxius de les esglésies fou paral·lel a la destrucció d'altars i objectes religiosos. A Santa Coloma de Queralt, l'assalt a la parròquia tingué lloc el 23 de juliol de 1936, tot i que l'arxiu es pogué salvar. El mateix dia es cremaren els temples de Sant Magí de la Brufaganya, Aguiló, les Piles i Guialmons i l'endemà l'església de Conesa. Dos dies després es va buidar el contingut de la parroquial de Belltall i es calà foc a les escales de l'edifici. El dilluns 27 de juliol els objectius varen ser les esglésies de Forès, Llorac, Santa Perpètua i Segura.¹

Les competències en matèria cultural, en virtut de l'Estatut d'Autonomia, eren de la Generalitat de Catalunya. El 2 de juny de 1936 s'havia creat la secció d'arxius del servei de patrimoni artístic i científic de l'esmentada institució, al capdavant del qual hi havia l'eminent cerverí Agustí Duran i Sanpere. En esclatar la guerra s'organitzà el salvament d'arxius. A la demarcació de Tarragona es constituïren tres centres per a concentrar documentació anterior del segle XIX: Tarragona, Tortosa i Reus, que es responsabilitzarien de les localitats dels seus respectius partits judicials, a més de la resta de municipis que integraven les seves vegueries. En el cas de la Conca de Barberà, recordem que pertanyia a la vegueria de Reus. A Barcelona s'habilità el monestir de Pedralbes com a dipòsit. Per evitar els bombardejos de les ciutats es crearen altres dos refugis o centres de conservació: un al monestir de Poblet i l'altre a Viladrau.²

Des de Barcelona i a través de les comissions de patrimoni de les delegacions territorials (en el nostre cas Tarragona) s'enviaren circulars amb les instruccions precises³ i així llegim:

1. Àngel Bergadà, *Martorologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-1939*. Montblanc, 1987 i d'Andreu Mayayo, *La Conca de Barberà (1890-1939). De la crisi agrària a la Guerra civil*. Montblanc, 1986, ps. 408-421. Pel cas de Santa Coloma vegeu l'article de Salvador Palau, "La guerra i la postguerra a Santa Coloma de Queralt: segona part", *Aplec de Treballs* (Montblanc), 7(1985), ps. 217-281.
2. Entre els arxiviers que han investigat el tema fem esment a Jaume-Enric Zamora Escala, "El monestir de Poblet i el salvament dels arxius a la Conca de Barberà durant la guerra civil espanyola (1936-1939)", *Aplec de Treballs* (Montblanc) 21 (2003), ps. 279-308; "El salvament dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola (1936-1939)", *Lligall* (Barcelona) 16 (2000), ps. 85-152.
3. La documentació de la Generalitat Republicana es conserva actualment a l'Arxiu Nacional de Catalunya, prèvia devolució per part de l'Estat dels fons de Salamanca. Ara bé, al Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona hi ha un lligall de cartes i escrits de la Comissió de Patrimoni de Tarragona (1936-1938) que hem consultat gràcies a la notícia que ens ha facilitat Jaume Massó.

“Instruccions als alcaldes presidents de comitès i delegats per la protecció del patrimoni del poble, d’acord amb la Llei del Parlament de 26 de juny del 1934 i els decrets de la Conselleria de Cultura de 23 i 24 de juliol darrers.

-Edificis: Es procurarà impedir la destrucció dels monuments arquitectònics de mèrit destacat, en el conjunt i detalls escultòrics. En els edificis incendiats es recomana a l’autoritat local cuidi de tapiar les portes, per motiu de seguretat pública.

Serà tramesa a la Comissió del Patrimoni, sino ha sigut ja feta, una nota dels edificis incautats a cada població.

-Objectes artístics, arxius i biblioteques: es dipositaran en lloc segur de la localitat guardant-los fins que d’acord amb la Comissió del Patrimoni, se’ls doni nova destinació. En cap manera s’entregaran a delegats que no vagin expressament autoritzats.

Es farà un inventari el més detallat possible, que serà tramès a la Comissió del Patrimoni del Poble, de la Generalitat.

Barcelona, 13 d’agost de 1936”.

Malauradament, la destrucció principal de retaules i altars, i també d’arxius de les esglésies, ja estava consumada.⁴

Segons anotacions conservades al Museu Arqueològic Nacional de Tarragona, a la Baixa Segarra el 1936 es realitzaren visites oficials des de Tarragona i des de Barcelona i es confeccionaren inventaris de peces d’interès artístic a Belltall, Forès, la Glorieta i Santa Coloma de Queralt. El 1937 el comissari de Tarragona es desplaçà en diverses ocasions a Santa Coloma (30 de març i 7 d’abril) i una a Savallà del Comtat (5 de març), a més de Llorac, Segura i Vallfogona de Riucorb, d’on es recolliren totes les peces d’orfebreria aleshores conservades.⁵ El delegat de patrimoni a la comarca administrativa de la Conca de Barberà fou Eduard Toda i Güell, que tingué encomanada la preservació dels monestirs de Poblet i Vallbona de les Monges⁶ i a Montblanc Ismael Balanyà.

Com ja hem comentat, per motius de seguretat s’optà per la concentració dels materials a les ciutats. A Tarragona s’habilità el palau arquebisbal i el Museu Arqueològic a l’edifici del Seminari, a Reus el Museu Municipal.⁷

En aquest context documentem com el 1937 l’ajuntament de Vallfogona de Riucorb diposita l’arxiu parroquial d’aquesta població a Reus. El 22 de juny l’alcalde reusenc envia una carta al regidor Tudó de Vallfogona donant-li les gràcies i adjuntant-li un inventari (vegeu apèndix 1). En una altra missiva manuscrita del batlle reusenc Llauredó al referit Tudó, sense datar, el primer li diu:

4. Per a una visió general de la destrucció us remetem al treball de J.M. Grau-Manel Güell, “La crònica negra de la destrucció d’arxius a la demarcació de Tarragona”, *Lligall* (Barcelona), 18 (2001), ps. 65-120 i al d’Ignasi Roviró, “Art i cultura a les parròquies del bisbat de Vic (1936-1939)”, *Ausa* (Vic), vol. 20, núm. 150 (2002), ps 583-637.

5. La relació de peces d’argenteria de Santa Coloma l’ofereix Jaume Massó, “Sobre el salvament de l’església de Santa Maria de Bell-lloc (1936-1937)”, *Aplec de Treballs* (Montblanc), 19 (2001), ps. 163-172.

6. Sobre aquest mecenes reusenc, vegeu Gener Gonzalvo Bou, *Eduard Toda Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet, a través del seu epistolari*. Barcelona, 2005.

7. Per a més detalls cal consultar el llibre de Jaume Massó, *Patrimoni en perill. Notes sobre la salvaguarda dels béns culturals durant la guerra civil i postguerra (1936-1948)*, Reus.2004.

“Camarada Tudó. Vallfogona.

Benvolgut company: vos esperem qualquere dia per anar a Salou i vos desitgem, mentres, una bona disposició d'ànim. Salutacions extensives per als companys i una forta abraçada ”.

En les dues cartes no figura ni el segon cognom ni el nom de pila del regidor Tudó. Hem cercat les actes municipals de Vallfogona (1935-1938) per a esbrinar a quin Tudó es podria referir.⁸ El 20 de juliol de 1935 l'alcalde és Ramon Tudó Inglès i el regidor tercer el seu germà Jaume. El dia 12 d'octubre de l'any següent, el regidor d'instrucció i defensa local és el referit Ramon, mentre que el Jaume s'encarrega de l'economia i proveïments. En la sessió del mateix dia 12 s'acorda que Ramon Tudó s'ocupi interinament de la secretaria per cessió de l'anterior secretari. El 21 d'octubre ambdós germans es mantenen a l'ajuntament en representació de la CNT. El 10 de novembre del 1936 el conseller de cultura era Josep Piquer Llobet. Més endavant, el dia 18, apareixen nous regidors: Lluís Tudó (ERC) i Amadeu Tudó (defensa). L'any 1937 el president del Consell Municipal és Jaume Cardona Corbella i els regidors amb cognom Tudó són tres: Amadeu, Jaume i Lluís. En una acta del 4 de juliol del 1937 s'acorda delegar Jaume Tudó Inglès, responsable de treball i obres públiques, per anar a Lleida i Tarragona per cobrar els diners que corresponen al municipi per mantenir els refugiats. Altres delegacions per a rescabalar numerari es fan el 19 de novembre del 37 (a l'alcalde i al secretari); el secretari en aquell moment era Josep Bonastre. A causa de la gran quantitat de regidors amb el cognom Tudó és difícil identificar qui portà o féu traslladar l'arxiu de la parròquia a Reus. En principi el secretari tenia un cert nivell cultural i podia valorar la importància històrica del fons a més de l'autoritat del càrrec, però abans caldria saber qui prengué la decisió de no cremar els llibres i salvar-los del foc en el fatídic mes de juliol. Sigui com sigui, sortosament no foren convertits en cendres. És possible que la fama del rector de Vallfogona fos un dels motius per no destruir l'arxiu. Durant la postguerra els objectes de plata de Vallfogona es retornaren a la parròquia però no els llibres; potser el rector en desconeixia la ubicació i en dependre del bisbat de Vic, les distàncies no afavoriren la seva reclamació. En una carta enviada des de Tarragona al president de la Junta de Museus de Reus el 10 de maig de 1939 per Ferran de Castellarnau i Espina, en nom del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, els recorda *“que toda entrega de objetos que por su valor puedan considerarse obras de arte, precisa la intervención directa de esta delegación [...] que a su tiempo cuidará de dar el oportuno permiso de entrega previa solicitud dirigida al mismo”*.

En el Museu de Reus després de la guerra no hi romangué només el fons parroquial de Vallfogona sinó també el de la comunitat de preveres de Reus. Ambdós s'integraren el 1982 a l'arxiu comarcal del Baix Camp.

Actualment el fons parroquial de Vallfogona que custodia l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT) es compon únicament de dos llibres de baptismes (1833-1856 i 1857-1901), un de confirmacions (1867-1901) i un capbreu de Vallfogona i la quadra d'Albió (1751). Aquests quatre llibres no s'havien traslladat a Reus el 1937, almenys dos eren els vigents, o bé es mantingueren a l'Ajuntament o a la rectoria durant el conflicte.

8. Conservades a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà. No hi ha correspondència d'aquest període.

Com veiem, la guerra civil motivà un trasllat de l'arxiu de Vallfogona sense retorn. Fins i tot durant anys ni els propis veïns coneixien la seva ubicació.⁹ Sorprèn que passades tantes dècades l'Església no l'hagi reclamat. De fet a l'Arxiu Històric de Tarragona, entre d'altres fons existents destaquen els de la comunitat de preveres de Santa Coloma de Queralt (que ingressà junt amb el fons notarial) i el parroquial de la Guàrdia dels Prats. Per altra banda, l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà conserva un llibre de comptes de l'església de Savallà del Comtat (1672-1688) que es trobà dins del fons municipal.

Aprofundir en la història dels arxius és molt útil per saber el seu contingut i la seva ubicació.¹⁰ Els arxivers de la dècada dels trenta maldaren pel seu salvament tot i les dificultats i la ignoràcia de la societat del moment; és just de reconèixer públicament la seva tasca.

9. En el llibre de Domènec Corbella Llobet, *Vallfogona. Aigua i poesia a la vall del Corb* (Barcelona, 1999, p. 81), l'autor esmenta que durant la guerra civil l'arxiu de la parròquia va desaparèixer.

10. El 1999 publicàrem l'inventari dels llibres sacramentals de Vallfogona en el treball sobre demografia històrica, "La revisió del cens de Floridablanca (1787) a través del compliment pasqual de Vallfogona de Riucorb. Un exemple d'ocultació", *Recull* (Santa Coloma de Queralt), 6, p. 49, a més d'una breu nota apareguda a la revista *La Segarra* (Santa Coloma de Queralt), 232 (1998), p. 27.

APÈNDIXS

1. *Reus, juny del 1937. Inventari del fons parroquial de Vallfogona de Riucorb dipositat al Museu Municipal de Reus*

"Inventari dels materials procedents de Vallfogona entregats a aquesta comissaria pel ciutadà president del Consell municipal de Reus, Antoni Llauredó:

Llibres (manuscrits)

De CAPÍTOLS MATRIMONIALS: tres

-Un volum de l'any 1538

-Un volum de l'any 1558

-Un volum de l'any 1614

Aquest darrer, amb assentaments fets per en Vicenç Garcia.

ORACIONS: un

-Un volum sense data

Despeses d'ENTERRAMENTS: un

-Un volum de l'any 1516

MATRIMONIS: tres

-Un volum de l'any 1549

-Un volum de l'any 1704 a 1732

-Un volum de l'any 1793 a 1851

CONSUETA de celebracions: set

-Un volum que fa també de capbreu de l'any 1576 (amb assentaments fets per en Vicenç Garcia 1576)

-Un volum de l'any 1641

-Un volum de l'any 1740

-Un volum amb espectàncies de l'any 1817

-Un volum de l'any 1821

-Un volum que fa de capbreu sense data

-Un volum amb espectàncies sense data

CONFRARIA DE SANTA BÀRBARA: un

-Un volum amb diverses anotacions del 1693

RENDA: quatre

-Un volum de l'any 17—

-Un volum de l'any 171-

-Un volum de l'any 1723

-Un volum de l'any 1794

PASTORAL: un

-Un volum visites de l'any 1664

CLAVERIES: quatre

-Un volum de l'any 1550

-Un volum de l'any 1567-1590

-Un volum de l'any 1653

-Un volum de l'any 1830

TESTAMENTS: tretze

-Un volum de l'any 1356

-Un volum de l'any 1400-1430

-Un volum de l'any 1443

-Un volum de l'any 1476

-Un volum de l'any 1477

-Un volum de l'any 1531

-Un volum de l'any 1547

-Un volum de l'any 1574

-Un volum de l'any 1580

-Un volum de l'any 1672

-Un volum de l'any 1730

-Un volum de l'any 1803

-Un volum de l'any 1835

PRESTACIONS: un

-Un volum del segle XIV

BENEFICIS: un

-Un volum de diverses dates

ORDINACIONS I ÀPOQUES: cinc

-Un volum de l'any 1454

-Un volum de l'any 1478

-Un volum de l'any 1571

-Un volum de l'any 1618

-Un volum de l'any 1587

CONSENTIMENTS: un

-Un volum de l'any 1838

CENÇALS

-Un volum de l'any 1757

LLEVADOR DE L'HOSPITAL: un

-Un volum de l'any 1796

- VÀLUA:** un
-Un volum de l'any 150-
- OBRA:** un
-Un volum de l'any 1856
- DONSELLES:** un
-Un volum de l'any 1596
- NOTARIA:** dotze
Manuels d'en J. Rius
-Un volum de l'any 1502
Manuels d'en Gregori Montergull
-Un volum de l'any 1471
-Un volum de l'any 1535
-Un volum de l'any 1562
Manual de Jaume Moragues
-Un volum de l'any 1541
-Un volum de l'any 1550
-Un volum de l'any 1587
Manuels diverses escribanies de l'any 1693
-Un volum de l'any 1701
-Un volum de l'any 1701-1740
-Un volum de l'any 1710
Manuels d'en Vicenç Garcia
-Un volum anotacions autògrafes de l'any 1614
- VENDES:** cinc
-Un volum de l'any 1410
-Un volum de l'any 1440
-Un volum de l'any 1538
-Un volum de l'any 1566
-Un volum de l'any 14—
- ÒBITS I ALBATS:** quatre
-Un volum de l'any 1462-1700
-Un volum de l'any 1701
-Un volum de l'any 1707-1732
-Un volum de l'any 1733-1808
- BASSÍ D'ÀNIMES:** dos
-Un volum de l'any 1793
-Un volum de l'any 1864
- COMBREGANTS:** dos
-Un volum de l'any 1578-1647 amb anotacions d'en Vicenç Garcia
-Un volum de l'any 1705
- CONFIRMATS:** dos
-Un volum de l'any 1685
-Un volum de l'any 1704
- BAPTISMES:** quatre
Amb assentaments d'en Vicenç Garcia
-Un volum (el més profús d'en Garcia) 1401-1700
-Un volum de l'any 1467-1700
Altres rectors
-Un volum de l'any 1703-1793
-Un volum de l'any 1793-1831
- DOCUMENTS**
-Sis lligalls diversos assumptes i dates (a estudiar oportunament)
- IMPRESOS**
-Dos lligalls impresos eclesiàstics
-Un feix entregues Història de la Guerra civil (incompleta i saltada de numeració)
- PERGAMINS**
Total 61 regularment conservats i 2 de destruïts
-Complement paga subsidis per atendre les despeses de la guerra contra el rei de Castella a 1358. Els jurats manllevan 500 sous a Maimó Duran, jueu de Montblanc al 20 % a 1309
-Benifet de fra Jaume Elies a 1385
-Carta de XJ de terra a Pere Ripoll a 1330
-Carta d'Elionor d'Aragó absolvent les Universitats de Vallfogona i Passanant de certs manaments s. XV
-Escriptura terra jurats a 1389
-Benefici Sant Nicolau a 1374
-Benefici Sant Nicolau a 1376
-Cençal Arnau Martell a 1429
-Traspàs cenç a Joan Pons a 1623
-Venda cençal a Jaume del racó a 1534
-Venda cençal a Joan Pons a 1556
-Benifet Bartomeu Llobet a 1536
-Renda hospital a 1462
-Venda cençal a Gregori Montergull a 1580

- Escriptura Pere Pons a 1549
- Benifet Santa Caterina a 1582
- Cençal Joan Fonoll a 1565
- Cençal Montserrat Urgell a 1567
- Escriptura venda a Joan Pons a 1581
- Escriptura venda a Joan Pons a 1592
- Escriptura hort Nicolau a 1361
- Lletra Enric Henríquez a 1740
- Escriptura Antoni Aguiló a 1420
- Cençal Joan Altarriba a 1430
- Donatiu al benifet de Sant Nicolau a 1440
- Venda hort Macià Granell a 1587
- Testament Macià Granell a 1595
- Venda a 1387
- Escriptura a Joan Pons a 1562
- Benifet Sant Nicolau a 1375
- Benifet Santa Catarina a 1385
- Cençal Joan Esteva a 1601
- Testament a 1377
- Benifet Sant Nicolau a 1383
- Benifet Sant Nicolau (Rovira) a 1375
- Benifet Sant Nicolau (Rovira) a 1386
- Actes hospital (pergamí afegit) a 1388
- Escriptura venda terra a 1559
- Cençal Bartomeu Llobet a 1539
- Cençal Hospital a 1542
- Reducció cençal hospital a 1570
- Creació cençal hospital Pere Pons a 1566
- Creació cençal hospital Llobet a 1572
- Creació cençal hospital J. Felip a 1567
- Pere Corbella cençal lluminàries a 1567
- Traspàs part de cençal a 1605
- Cençal hospital a 1571
- Escriptura peça terra camp a 1568
- Escriptura venda d'un hort a 1577
- Testament a 1365
- Cençal Joan esteva a 1535
- Cençal B. Llobet a 1539
- Venda d'un hort (Blasi) a 1585
- Venda terra a Catarina Martina a 1554

- Venda cençal a 1551
- Renda església a 1550
- Venda casa a 1547
- Venda casa a 1544

Destruïts: un cençal sense data i un del 1516

Un quadret contenint entre vidres el testament autèntic del rector de Vallfogona, En Vicenç Garcia (tacat d'oli)".

2. *Carta que l'alcalde de Reus adreça al conceller Tudó de Vallfogona agraint el donatiu del fons parroquial de Vallfogona de Riucorb*

"Consell Municipal de Reus [amb el segell imprès] núm. 714 Altament agrait aquest consell municipal pel vostre donatiu d'uns llibres manuscrits, varis pergamins i diferents documents, quals es detallen en inventari a part i adjunt els quals per la seva importància històrica han passat a la Junta del Museu Municipal, on un cop catalogats se'ls donarà el destí que per la seva referencia els hi pertany. Oportunament ja instal·lats se'ls hi farà l'honor merescut i se'ls farà l'honor merescut i se us invitarà a que participeu del favor del vostre donatiu.

Lo que us poso en coneixement per els efectes consegüents.

Reus, 22 de juny de 1937

El president

[Signatura i segell]

Al camarada Tudó

Conseller municipal de Vallfogona".

(Arxiu Comarcal Baix Camp, Fons municipal de Reus).

3. *Relació d'objectes d'orfebreria recollits a Tarragona procedents de parròquies de la diòcesi de Vic (sense Santa Coloma de Queralt) en custòdia del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional (1939)*

"LLORACH

- 573 cáliz
- 538 cáliz

....

SAVALLÀ DEL CONDADO (Vich)

- 657 Santos óleos
- 690 Copón
- 691 Aspersorio
- 692 Naveta incienso
- 693 incensario
- 694 plato petitorio
- 695 cáliz
- 696 custodia
- 697 cruz procesional

SEGURA

- 418 naveta incienso
- 419 ampollita santos óleos
- 420 ampollita santos óleos
- 421 ampollita santos óleos
- 422 ampollita santos óleos
- 423 ampollita santos óleos
- 424 ampollita santos óleos
- 425 plato petitorio
- 426 Santos óleos
- 427 cruz procesional

VALLFOGONA (Vich)

- 457 copón
 - 458 naveta incienso
 - 459 plato petitorio
 - 460 incensario
 - 461 veracruz".
- (Arxiu del Museu Arqueològic Nacional de Tarragona).